

Ключевые слова: инвестиционно-инновационные процессы, инвестиционно-инновационный проект, SWOT-анализ, факторы среды проекта, SWOT-матрица.

Акулюшина Марина Олександрівна, кандидат економічних наук, старший викладач, кафедра менеджменту, Одеський національний політехнічний університет, Україна, e-mail: akmarin@ukr.net.

Акулюшина Марина Александровна, кандидат экономических наук, старший преподаватель, кафедра менеджмента, Одесский национальный политехнический университет, Украина.

Akulyushina Marina, Odessa National Polytechnic University, Ukraine, e-mail: akmarin@ukr.net

УДК 336.7

DOI: 10.15587/2312-8372.2015.38387

Дещева Н. Е.

РИЗИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Надано оцінку динаміки нормативів інвестування у цінні папери по банківській системі України. Визначено розподілення інвестицій за групами банків і портфелями: торговий, на продаж, до погашення, інвестиції в асоційовані і дочірні компанії. Розраховано ризики вкладень у цінні папери на основі оцінки сформованих резервів під знецінення цінних паперів у портфелях на продаж і до погашення.

Ключові слова: цінні папери, інвестиційний портфель, ризик, депозитні корпорації, госпітальний банк, інвестування в цінні папери.

1. Вступ

Банківські установи є важливими інфраструктурними учасниками фондового ринку. Інвестиційна діяльність банківських установ характеризується позитивними результатами як для економіки країни, так і власне для банків [1]. На макрорівні кредитно-інвестиційні операції банків забезпечують стимулювання розвитку реального сектора економіки за рахунок надходження фінансових ресурсів, тоді як на рівні банків результатом кредитно-інвестиційної діяльності виступає одержання додаткових доходів, а також можливості участі у статутному капіталі підприємств чи інтеграції банківських і виробничих установ у спільні структури. Утім розвиток інвестиційної діяльності банків на фондовому ринку України стримують брак надійних інструментів і високий ризик інвестування, що і обумовлює актуальність проблеми дослідження.

2. Аналіз літературних даних та постановка проблеми

Ризики іманентно властиві всім банківським операціям, найбільшою мірою це відноситься до інвестицій у цінні папери унаслідок нерозвиненості фондового ринку і обмежених можливостей для залучення капіталу та дефіциту інструментів для хеджування ризиків [2]. Рациональні банки-інвестори завжди прагнуть до формування ефективного інвестиційного портфеля, а його склад залежить від вибору переваг між ризиком та доходом [3].

Проблеми інвестування у цінні папери знаходяться у центрі уваги О. Андросової, Т. Афанасєвої, В. Білошапки, В. Концевич. Фінансисти оцінюють ринок

банківського «сміття», які вкладено в неліквідні цінні папери, що номінально збільшували активи банків, приблизно у 2 млрд. дол. [4], а це 6 % портфеля цінних паперів. Найчастіше його використовували українські банки, які не виходять за межі внутрішнього ринку, й не користуються послугами міжнародних аудиторів, для фіктивного збільшення капіталізації. Натомість ті банки, які виходять на міжнародний ринок або замовляють аудит у міжнародних аудиторських компаніях, отримували вимогу резервувати неліквідні цінні папери на 100 % їх вартості. Для вирішення проблеми неліквідних активів за умов кризи фахівці НБУ розробили чотири варіанти госпітального банку, які доцільно використовувати і для портфеля цінних паперів [5]. У цих умовах проблеми оцінки ризиків інвестування у цінні папери банківськими установами набувають особливої актуальності.

3. Об'єкт, мета та задачі дослідження

Об'єкт дослідження — економічні відносини, пов'язані з обігом цінних паперів.

Метою статті є оцінка ризиків портфеля цінних паперів депозитних корпорацій України загалом і у розрізі окремих груп банків.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі задачі:

1. Оцінити концентрацію цінних паперів у активах депозитних корпорацій.
2. Визначити особливості інвестиційних операцій у цінні папери за групами банків та притаманні їм ризики.
3. Обґрунтувати антикризові заходи на фондовому ринку, які стимулюватимуть інвестиційну діяльність депозитних корпорацій і знижуватимуть її ризики.

4. Оцінка ризиків інвестиційного портфеля банківських установ України

З метою обмеження інвестиційного ризику, пов'язаного зі здійсненням інвестиційної діяльності та можливою втратою капіталу інвестора, Національний банк України встановлює нормативи інвестування: в цінні папери окремо за кожною установою (Н11); загальної суми інвестування (Н12) [6]. Норматив Н11 встановлюється для обмеження ризику, пов'язаного з операціями вкладання коштів банку до статутних фондів установ, що може призвести до втрати капіталу банку. Він визначається як співвідношення обсягу коштів, які інвестуються на придбання акцій (паїв, часток) окремо за кожною установою, до суми регулятивного капіталу банку, вкладень в цінні папери в портфелі банку на інвестиції і в асоційовані та дочірні компанії. Нормативне значення Н11 не перевищує 15 %. Порядок обчислення нормативу Н12 аналогічний порядку обчислення нормативу Н11, а граничне значення його становить 60 %. На рис. 1 наведено динаміку дотримання банківською системою України нормативів інвестування, розрахованих як середня хронологічна величина за місячними даними, оприлюдненими на офіційному сайті НБУ.

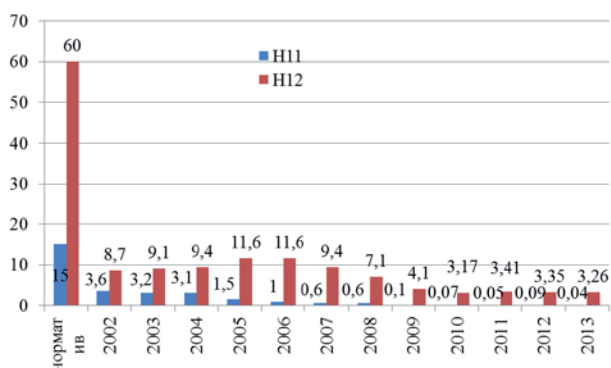

Рис. 1. Динаміка нормативів інвестування по банківській системі України (розраховано за даними [7])

Порівняння фактичних нормативів інвестування з граничними дозволяє зробити висновок про низьку інвестиційну активність банківської системи України. Норматив Н11 стабільно скорочувався протягом аналізованого періоду з 3,6 % до 0,04 % при граничному рівні 15 %. Щодо нормативу Н12 слід відзначити тенденцію до зростання протягом 2002–2006 р.р. з 8,7 % до 11,6 %, і скорочення до 3,26 % у кінці 2013 р., що майже у 20 разів менше граничного рівня. Різке зменшення значень нормативів відбулося у 2009 р., що підтверджує висновки про значне скорочення вартості портфеля цінних паперів за час кризи.

Депозитні корпорації України суттєво різняться за розмірами, організаційною структурою і технологіями управління активами і пасивами, що потребує аналізу портфеля цінних паперів за групами банків (табл. 1).

Станом на початок 2010 р. основна частина складових портфеля цінних паперів припадала на банки I групи: торгіві – 73,12 %, на продаж – 68,93 %, до погашення 85,37 %, інвестицій в асоційовані і дочірні компанії – 88,35 %, разом – 72,47 %. Порівняно з 01.01.2007 р. концентрація цінних паперів у 1-й

групі банків зросла на 8,83 % за рахунок збільшення вартості цінних паперів по ній і скорочення по інших. Цінні папери у портфелі до погашення та інвестиції в асоційовані і дочірні компанії збільшилися по усіх групах, але найбільшою мірою – по 1-й групі, внаслідок чого її частка зросла відповідно на 27,8 % і на 41,66 %.

Приріст питомої ваги цінних паперів до погашення має місце по 1-й групі (на 36,18 %) і III-й групі на 8,42 % за рахунок скорочення частки II та IV груп. Разом питома вага портфеля цінних паперів II групи скоротилася на 11,85 % до 15,25, III – на 2,14 % до 5,68 %, IV – на 8,39 % до 6,65 %. Станом на 01.01.2010 р. питома вага портфеля цінних паперів в активах банківської системи складає 3,8 %, що на 0,99 % більше порівняно з 01.01.2007 р. Найбільша концентрація портфеля цінних паперів в активах станом на 01.01.2007 р. мала місце по II групі – 4,0 % і IV групі – 4,2 %, станом на 01.01.2010 – по I-й групі – 4,03 %.

Станом на початок 2014 р. частка банків I групи у торговому портфелі скоротилася на 36,4 % за рахунок зростання частки банків II групи на 14,91 %, банків III групи на 15,48 %, банків IV групи на 6,05 %. Утім частка банків I групи у портфелі цінних паперів на продаж зросла на 13,11 % за рахунок скорочення частки усіх інших груп, а у портфелі цінних паперів на інвестиції, в інвестиціях в асоційовані і дочірні компанії скоротилася відповідно на 8,24 % і 9,35 %. Загалом за чотири останні роки частка банків I групи у загальному портфелі цінних паперів депозитних корпорацій зросла на 6,13 % за рахунок скорочення частки банків II, III, IV груп відповідно на 4,73 %, 0,20 %, 1,2 %. Це дуже низькі показники порівняно з розвиненими країнами, де на портфель цінних паперів припадає третина активів комерційних банків.

Загалом протягом 2007–2013 р.р. частка інвестицій у цінні папери, в асоційовані і дочірні компанії в активах банків зросла із 2,81 % до 10,77 %. Найбільшими темпами зросла частка банків I групи – із 2,26 % до 13,2 %. Вони мають найбільш потужний портфель, другий за розміром портфель мають банки III групи, частка яких зросла 2,56 % до 7,3 %. Станом на 01.01.2014 р. питома вага банків II і IV груп у портфелі цінних паперів на інвестиції, в інвестиціях в асоційовані і дочірні компанії складала відповідно 6,5 % і 5,7 %. Середня частка інвестицій по банківській системі України станом на початок 2014 р. становила 10,77 % проти 2,81 % на початок 2007 р.

Одним із показників ризикованості вкладень у цінні папери є співвідношення резервів під їх знецінення до облікової вартості [9] (табл. 2). Протягом аналізованого періоду 2007–2013 р.р. ризик портфеля цінних паперів на продаж скоротився з 4,73 % до 1,64 %, а до погашення – з 4,91 % до 1,47 %. На початок 2007 р. найризикованішими у першому портфелі були банки I-ї та IV-ї груп – відповідно 6,76 % і 6,01 %, у другому – III-ї та IV-ї груп – 100 % і 15,02 %. На початок 2014 р. найбільший ризик цінних паперів на продаж мали банки II і IV групи – відповідно 3,36 % і 4,62 %, у портфелі до погашення – банки IV групи (7,23 %). Банки II і III груп взагалі не формують резерви під знецінення цінних паперів у портфелі до погашення.

Таблиця 1

Структура портфеля цінних паперів груп банків України в розрізі окремих складових і груп банків (побудовано за даними (8))

Група банків	Цінні папери						Інвестиції в асоційовані і дочірні компанії		Разом		Активи, млн. грн.	Питома вага портфеля цінних паперів у активах, %
	торгові		на продаж		до погашення		млн. грн.	%	млн. грн.	%		
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%						
01.01.2007												
I	2216,2	64,29	2153,6	41,13	176,2	49,19	249,9	46,69	4796,0	50,08	211760,8	2,26
II	591,6	17,16	1586,1	30,30	145,1	40,49	267,8	50,04	2590,6	27,05	64808,1	4,00
III	160,4	4,65	579,1	11,06	0,0	0,00	9,3	1,74	748,8	7,82	29278,1	2,56
IV	478,8	13,89	916,7	17,51	37,0	10,32	8,2	1,53	1440,6	15,04	34332,3	4,20
Разом	3447,0	100,0	5235,6	100,0	358,3	100,0	535,2	100,0	9576,0	100,0	340179,3	2,81
01.01.2010												
I	2537,9	73,12	16319,8	68,93	3822,7	85,37	1315,6	88,35	23996,0	72,47	594898,1	4,03
II	384,7	11,08	4378,5	18,49	119,2	2,66	152,1	10,21	5034,5	15,20	140528,9	3,58
III	91,3	2,63	1397,7	5,90	376,8	8,42	16,0	1,08	1882,0	5,68	66280,6	2,84
IV	456,9	13,16	1580,0	6,67	159,1	3,55	5,4	0,36	2201,4	6,65	68925,9	3,19
Разом	3470,8	100,0	23676,1	100,0	4477,9	100,0	1489,2	100,0	33113,9	100,0	870633,5	3,80
Абсолютне відхилення 2010/2007												
I	321,7	8,83	14166,2	27,8	3646,5	36,18	1065,7	41,66	19200	22,39	383137,3	1,77
II	-206,9	-6,08	2792,4	-11,81	-25,9	-37,83	-115,7	-39,83	2443,9	-11,85	75720,8	-0,42
III	-69,1	-2,02	818,6	-5,16	376,8	8,42	6,7	-0,66	1133,2	-2,14	37002,5	0,28
IV	-21,9	-0,73	663,3	-10,84	122,1	-6,77	-2,8	-1,17	760,8	-8,39	34593,6	-1,01
Разом	23,8	0	18440,5	0	4119,6	0	954	0	23537,9	0	530454,2	0,99
01.01.2014												
I	3605,8	36,69	99257	82,04	3127,1	77,13	2184,7	79,00	108174,6	78,60	821586	13,2
II	2554,1	25,99	11109,3	9,18	235,2	5,80	516,4	18,67	14415	10,47	221891	6,5
III	1780,5	18,11	5611,8	4,64	152,6	3,76	2,7	0,10	7547,6	5,48	103306	7,3
IV	1888,6	19,21	5005,2	4,14	539,6	13,31	61,5	2,22	7495	5,45	130726	5,7
Разом	9829,0	100,0	120983,3	100,00	4054,5	00,00	2765,3	100,00	137632,2	100,00	1277508,7	10,77
Абсолютне відхилення 2014/2010												
I	1068	-36,4	82937	13,11	-696	-8,24	869	-9,35	84179	6,13	226687	9,17
II	2169	14,91	6731	-9,31	116	3,14	364	8,46	9381	-4,73	81362	2,92
III	1689	15,48	4214	-1,26	-224	-4,66	-13	-0,98	5666	-0,20	37026	4,46
IV	1432	6,05	3425	-2,53	381	9,76	56	1,86	5294	-1,20	61800	2,51
Разом	6358	0,00	97307	0,00	-423	0,00	1276	0,00	104518	0,00	406875	6,97

Таким чином протягом аналізованого періоду збільшилася концентрація і зменшилися ризики вкладень у цінні папери I групи банків, одночасно поліпшилася ситуація у банків інших груп.

З метою виявлення проблем банків II, III і IV груп, пов'язаних з їх інвестиціями в цінні папери, програмою діагностичного обстеження НБУ передбачається встановити наявність [10]:

а) цінних паперів, емітованих центральними органами виконавчої влади, Національним банком України та Державною іпотечною установою (державні цінні папери);

б) лістингових цінних паперів, крім державних цінних паперів (ЦП_л);

в) позалістингових цінних паперів, крім державних цінних паперів (ЦП_{пл});

г) цінних паперів, що не перебувають в обігу на фондових біржах, зокрема, векселів (ЦП_{но});

г) цінних паперів недиверсифікованих інвестиційних фондів (ЦП_{нф}).

Враховуючи високі ризики вкладень у цінні папери видів б)-г), необхідно відкоригувати (зменшити) ре-

гулятивний капітал банку (K₁) виходячи з балансової вартості ЦП_л, ЦП_{пл}, ЦП_{но}, ЦП_{нф} у торговому портфелі банку та балансової вартості ЦП_{нф} у портфелі банку на продаж:

$$K_1 = 0,5 * БВ(ЦП_л) + БВ(ЦП_пл) + БВ(ЦП_но) + БВ(ЦП_нф), \quad (1)$$

де БВ — балансова вартість.

Під час оцінки цінних паперів у портфелі на продаж необхідно застосовувати значення показника ризику цінного папера в розмірі:

0,5 — до ЦП_л (50% резервування);

1,0 — до ЦП_{пл}, ЦП_{но} (100% резервування).

Під час оцінки цінних паперів у портфелі до погашення (крім державних цінних паперів), кінцевий термін погашення яких згідно з умовами емісії менше двох років, необхідно застосовувати значення показника ризику цінного папера в розмірі:

1,0 — (100% резервування).

Таблиця 2

Аналіз ризиків вкладень банківських установ України у цінні папери (побудовано за даними [8])

Група банків	Цінні папери у портфелі банків, млн. грн.		Резерв під знецінення цінних паперів у портфелі			
	на продаж	до погашення	на продаж		до погашення	
			млн. грн.	%	млн. грн.	%
01.01.07						
I	2309,8	179,2	156,2	6,76	3,0	1,67
II	1595,9	153,9	9,8	0,61	8,9	5,77
III	614,3	0,1	35,2	5,73	0,1	100,0
IV	975,2	43,5	58,6	6,01	6,5	15,02
Разом	5495,3	376,8	259,8	4,73	18,5	4,91
01.01.2010						
I	16319,8	3822,7	383,8	2,35	13,7	0,36
II	4378,5	119,2	104,4	2,38	3,1	2,58
III	1397,7	376,8	149,8	10,72	3,0	0,79
IV	1580,0	159,1	73,0	4,62	3,2	2,00
Разом	23676,1	4477,9	710,9	3,00	23,0	0,51
01.01.2014						
I	99257	3127,1	1383	1,39	20,4	0,65
II	11109,3	235,2	372,9	3,36	0	0,00
III	5611,8	152,6	80,3	1,43	0	0,00
IV	5005,2	539,6	143,4	2,87	39	7,23
Разом	120983,3	4054,5	1979,6	1,64	59,4	1,47

За результатами оцінки цінних паперів у портфелі банку на продаж та в портфелі до погашення необхідно визначити прогнозний розмір резерву, який слід порівняти з фактично сформованим.

Прийнята постанова удосконалює вимоги до визначення справжньої вартості цінних паперів на організованому фондовому ринку та забезпечення ризиків банків в операціях із цінними паперами.

5. Висновки

1. Депозитні корпорації України, на відміну від банків із розвиненою ринковою економікою, мають дуже низьку концентрацію цінних паперів у активах, яка трохи перевищує 10%. Фактичні нормативи інвестування у цінні папери по банківській системі України у десятки разів менше нормативних. З одного боку, це свідчить про низьку інвестиційну активність банків, з іншого — про значний потенціал розвитку операцій з цінними паперами.

2. Групи банків України за розмірами суттєво різняться обсягами і якістю портфеля цінних паперів. Переважна маса цінних паперів сконцентрована у банків I групи, ця тенденція ще більше підсилася протягом 2007–2013 р.р. НБУ підвищив вимоги до формування резервів по цінних паперах, які не проходять лістинг і не звертаються на фондових біржах, що стимулюватиме комерційні банки вкладати кошти у ринкові фінансові інструменти. Найбільший ризик цінних паперів на продаж мають банки II і IV групи, у портфелі до погашення — банки IV групи.

3. Антикризовими заходами на фондовому ринку, які стимулюватимуть інвестиційну діяльність депозитних корпорацій і знижуватимуть її ризики, є: подальше впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності

щодо обліку і розкриття інформації про цінні папери, переведення неліквідних цінних паперів на баланси госпітальних банків з метою їх подальшої реалізації за справедливою вартістю у післякризовий період.

Метою подальших досліджень є визначення інвестиційної привабливості цінних паперів, емітованих депозитними корпораціями України.

Література

- Колодізев, О. М. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України: сучасний стан і перспективи розвитку [Текст] / О. М. Колодізев, Н. М. Власенко // Бізнес-інформ. — 2013. — № 11. — С. 342–347.
- Андросова, О. Ф. Інвестиційні операції банків з цінними паперами [Текст] / О. Ф. Андросова, Т. А. Афанасьева // Економічний простір. — 2008. — № 19. — С. 170–180.
- Білошапка, В. Оптимізація структури портфеля цінних паперів банку [Текст] / В. Білошапка // Ринок цінних паперів України. — 2001. — № 2–3. — С. 40–43.
- Концевич, В. Банки без «сміття» [Електронний ресурс] / В. Концевич // Львівська газета. — 2008. — № 124(432). — Режим доступу: www.gazeta.lviv.ua/articles/2008/08/28/33749/. — 08.28.2008.
- «Госпітальні банки»: світовий досвід і можливості для України [Текст]: Матеріали круглого столу // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 7. — С. 3–8.
- Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. — Режим доступу: [www/URL: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01)
- Значення економічних нормативів в цілому по системі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua/control/uk/index#Значення20економічних%20нормативів%20в%20цілому%20по%20системі
- Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www/URL: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=5802141](http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=5802141)
- Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 02.02.2007 р. № 31. — Режим доступу: [www/URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0189-07](http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0189-07)
- Про здійснення діагностичного обстеження банків 2, 3 та 4 груп [Електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 19 лютого 2009 р. № 80. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0080500-09>

РИСКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКОВСЬКИХ УЧРЕЖДЕНЬ УКРАЇНИ

Дана оцінка динаміки нормативов інвестування в цінні папери по банківській системі України. Определено распределение инвестиций по группам банков и портфелям: торговый, на продажу, до погашения, инвестиции в ассоциированные и дочерние компании. Рассчитаны риски вложений в ценные бумаги на основе оценки сформированных резервов под обесценивание ценных бумаг в портфелях на продажу и до погашения.

Ключевые слова: ценные бумаги, инвестиционный портфель, риск, депозитные корпорации, госпитальный банк, инвестирование в ценные бумаги.

Деева Наталья Эдуардовна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет, Україна, e-mail: dne@rambler.ru.

Деева Наталья Эдуардовна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту, Київський національний торговельно-економічний університет, Україна.

Dyeyeva Nataliya, Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine, e-mail: dne@rambler.ru